

QARABAĞ AŞIQ MÜHİTİ - AŞIQ HƏMİD

Açar sözlər: Qarabağ aşiq mühiti, Aşiq Həmid, butalanma, vergi, qıfılbənd, qəribçilik

Azərbaycan xalqının bədii təfəkkür formalarının ən zəngin və parlaq sahələrindən biri də aşiq poeziyası və aşiq sənətidir. Aşiq sənəti yarandığı ilk gündən xalqın gündəlik mədəniyyəti ilə bağlı olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, yazılı ədəbiyyatımız ilk qidasını şifahi xalq yaradıcılığından, o cümlədən, aşiq sənətindən almışdır. Xalqın həyatı ilə sıx bağlı olan aşiq sənəti dövrün tələblərindən asılı olaraq dəyişikliyə uğramış, bu günə kimi müxtəlif mərhələlər keçmişdir. Aşiq sənəti folklor hadisəsi olmaqla bərabər, xalqımızın milli duyum və düşüncə tərzini, saz (musiqi) və söz birliyini özündə yaşadan, klassik ənənəyə bağlı yaşam fəlsəfəsidir. Aşiq sənətinin bütövlüyünü və tamlığını mühafizə edib saxlamaqdan ötrü bu sənətin regional-mədəni, məhəlli-mühit məxsusluqlarına xüsusi diqqət yetirmək olduqca aktual məsələlərdəndir. Çünki hər bir aşiq mühiti vahid aşiq sənətinin bir hissəsi olsa da, onların (aşiq mühitlərinin) cəmi bu sənəti tamladır, zənginliyini və möhtəşəmliyini artırır. Professor Azad Nəbiyev yazır: “Aşiq yaradıcılığı geniş və əhatəlidir. Çoxəsrlik tarixi olan aşiq yaradıcılığının müxtəlif sənətlərin sinkretizmi, eləcə də ocaqlar, mühitlər üzrə tədqiqinə ehtiyac böyükdür” (7, 308). Regional aşiq mühitlərinin elmi araşdırmaya cəlb edilməsi eyni zamanda müasir folklorşünaslığın vacib məsələlərindən biridir. Qarabağ aşiq mühitinin sənətkarlıq baxımından yüksəlişində də ustad sənətkarların böyük rolu olmuşdur. Son onilliklərdə Aşiq Xaspolad Coşqun, qərvəndli Aşiq Məhəmməd, şotlanlı Aşiq Həmid, kolanlı Aşiq Xosrov kimi sənətkarlar Qarabağ aşiq şerinin mövzu, məzmun və sənətkarlıq baxımından inkişafında mühüm rol oynamışlar. Bu cəhətdən Aşiq Həmidin də irsinin öyrənilməsi vacibdir. Bu poeziyada məhəbbət, təbiət və ictimai-siyasi mövzularla qarşılaşırıq. Aşiq sənətini yaşadan belə mövzular, motivlər bu gün də aktualdır. Dahi sənətkar Üzeyir Hacıbəyov aşiq sənətinin xalqa doğma olduğu barədə belə yazmışdır: “Aşiq sənəti ölməzdir, bu sənət xalqa, kütlələrə daha yaxındır, xalqın həyəcan və duyğularını xalq musiqisinin başqa növlərinə nisbətən daha parlaq əks etdirir” (5,206). Hər bir regionda aşiq sənəti özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilmişdir. Qarabağ aşiq mühiti klassik ənənələrə söykənərək spesifik yaradıcılıq və ifaçılıq yolu ilə fərqlənən aşıqlar yetişdirmişdir. Qarabağın tanınmış ustad aşıqlarından biri də Aşiq Həmiddir. O, (1923-2005) Ağdam rayonunun Sotlanlı kəndində anadan olmuş, Böyük Vətən müharibəsi iştirakçısıdır. Aşiq Miskin təxəllüsü ilə şeirlər yazıb. Atasını erkən uşaq yaşlarında itirən Həmid anasının himayəsində böyümüşdür. Bir dəfə yuxuda ikən ona Anadoludan Əsmər adlı bir qız buta verilibdir (2). Gənc Həmid yuxudan ayılandan sonra öz-özünə şeir deməyə başlayıb, adamlar onun haqq aşiqi olduğunu anlayıblar. Onun yaxın qohumlarından biri bunu belə anladır: “Şeir yazmaq, saz çalib-oxumaq Həmidə vergi verilib. O, bir neçə gün yatıb yuxuda qalmış, ayılandan sonra bədhətən şeir deməyə, saz çalib-oxumağa başlamışdı. Atamın dediyinə görə, yuxuda uzaq bir ölkədən ona bir qız buta verilibmiş”(4).

Anası oğlunun butasının dalınca gedəcəyini eşidəndə çox narahat olur, çünki Həmid onun yeganə övladı idi. Yaşlılar məsləhət görürlər ki, Həmid yoldan saxlamağın yeganə yolu onu murdarlamaqdır. Bu işi anası görməlidir. Lakin ağsaqqallardan Molla Bulud adamlara narazılı-

ğını bildirib deyir: “Bu uşağı murdarlasanız, ömrü boyu şikəst olacaq, ömrünün sonuna qədər əzab-əziyyətlə yaşayacaq (2). Ancaq Molla Buluda qulaq asmayıb Həmidı murdarlayırlar.

Həmid müharibəyə könüllü getmiş, yaralı qayıtmışdır. Ağdam, Tərtər, Bərdə bölgələrində tanınmış el sənətkarı kimi şöhrət qazanmışdır. Aşıq Ələsgərin nəvəsi aşıq Talıb onun sədasını eşidib, Qarabağa gəlmiş, onunla deyişmişdir. Göyçəli Yetim Seyid də Həmidin yanına gəlir, onlar üç gün aşıq məclisində deyişirlər.

Qarabağın ünlü el sənətkarlarından olan Miskin Həmidin Aşıq Məhəmmədın, Aşıq Nəbinin əsərlərinə nisbətən şeirlərinin əksər hissəsi müfahizə olunmuş, oğlu Ədalətdə olan əlyazmalarda toplanmışdır. Biz sağlığında Miskin Həmidlə bir neçə dəfə görüşüb onun xeyli şeirlərini aşığın özündən yazıya almışdıq. Miskin Həmidin Aşıq Məhəmmədlə, Yetim Seyidlə (Tovuzdan idi), Aşıq Xaspoladla, Aşıq Pənahla, Aşıq Orucula, tərtərli Aşıq Hüseynlə, papravəndli Aşıq Musa ilə deyişmələri məlumdur (Bu şifahi məlumatı aşığın oğlu Ədalətdən almışdıq). Miskin Həmid Aşıq Valehin, Abbas Tufarqanlının, Dirili Qurbaninin, türkmən şairi Məhdumqulunun qıfılbəndlərini açmış, ağır məclislər keçirmişdir. Miskin Həmidin Aşıq Məhəmmədlə deyişdiyi nümunələrindən görüldüyü kimi, onların apardıqları məclislər qarşılıqlı hörmət və xoş ovqat üstündə keçirilmişdir. Aşağıdakı nümunəyə nəzər salaq:

Aşıq Məhəmməd:

Səni gördüm saz götürdüm əlimə,
Oxu qoydum mən kamana, ay Həmid.
Söz - söhbətin damağıma verdi dad,
Sanki gəldim din - imana, ay Həmid.

Miskin Həmid:

Eşitmişəm haqdan badə içmisən,
Yar yolunda şirin candan keçmisən.
Sənətkarsan, sözdən qala tikmisən,
Sənən bənzər bir ümmana, Məhəmməd (3).

Miskin Həmidin haqq aşığı, vergili olduğunu “Əsmər” adlı gəraylısı aydınca göstərir:

Fələk öz yazdığı pozdu,
Soldu açan güllər, Əsmər.
Vaqiyəni tərsə yozdu,
Titrəmədi əllər, Əsmər?!

Ara uzaq, mənzil uzaq,
Alınmadı səda- soraq.
Söndü haqdan yanan çıraq?!
Əsdi sər-sər yellər, Əsmər.

Sanki yarandım qayadan,
Yoxdu qəflətdən oyadan.
Səsin gəlsə o dünyadan
Yormaz məni yollar, Əsmər (3).

Miskin Həmidin yaradıcılığında təcnislər də xüsusi yer tutur. İndi el sənətkarının bir cığalı təcnisinə diqqət yetirək:

Dostun yolu yaman uzağa düşdü,
Heç apararı yoxdu heç kəsə məni;
Kəsə məni
Sal yola kəsə məni.
Əgər dostdan mən dönsəm
Qılıncın kəsə məni:
Dövləti-varında, ehtiyatımda
Bu yolda bənzətmə heç kəsə məni:

Ellər mənsiz köçüb bu dağa mindi,
İncəlibən cismim bu dağa mindi:
Bu dağa mindi;
Qar da bu dağa mindi
Tərən uçdu budaqdan,
Sar da budağa mindi:
Məcnun könlüm gedib bu dağa mindi;
Leyli dəyişmədi heç kəsə məni.

Həmid Miskin dönməz, dosta sarı gəl
Təbibsənsə, dost, yaramı sarı gəl.
Sarı gəl
Çarxa ipək sarı gəl,
Qartal uçub qayadan,
Qoyma, ora sarı gəl.
Arıfsənsə, dönmə, dosta sarı gəl,
Məni tək öyrənməz heç kəs əmməni (3).

Bu cığalı təcnisdə xeyli qüsurlar olsa da, şeir diqqətçəkəndir. Burada “kəsə məni” cinas kimi verilsə də, ancaq bir yerdə (məhürbənddə) “kəs əmməni” yerinə düşmüşdür. Şeirdə cığalar ustalıqla verilmişdir. “Bu dağa mindi”, “budağa mindi”, “Sarı gəl”, “sarı gəl”, “sarı gəl”. Burada sonuncu cinaslar daha uğurlu alınmışdır. Birincidə “sarı gəl”, “sarı”, “tərəf”, “doğru”, ikincidə də “sarı”, “sarımaq”, “dolmaq”, üçüncüdə “sarı” quş mənasında işlənmişdir. Müəllif “tərən uçdu budaqdan”, “sar da budağa mindi” ifadəsi ilə öz dərd-sərini vermiş, sevgilisinə qovuşmadığını göstərsə də, öz sevgisinə sadıq olduğunu, həm də sevgilisinin də sədaqətini “məcnun könlünün dağa minməsi”, Leylinin isə dəyişməməsi kimi təsvir etmişdir. Zənnimizcə, müəllifin burada könlünü “məcnun könlü”, sevgilisini (Əsməri) Leyli kimi verməsi təsadüfi deyil. Abbasov Tariyel yazır: “Məhəbbət ədəbiyyatın əzəli və əbədi mövzusu kimi bütün ustad-dədə aşuqların, şairlərin yaradıcılığında özünə möhkəm yer tutur” (1, 68). Bununla Əsmərlə bir-birinə olan məhəbbətlərinin Leyli-Məcnun məhəbbəti olduğunu göstərmək istəmişdir. Bizə elə gəlir ki, bu şeir köçürülən zaman bir az öncə qeyd etdiyimiz xətalara yol verilmişdir.

Aşıq Həmid həm də ustad aşıq kimi şagird də yetişdirmişdir. O, 1994-cü ildə el-obasından didərgin düşüb. Bakıxanov qəsəbəsində yataqxanada məskunlaşmışdır. 2005-ci ildə 82 yaşında

dünyasını dəyişmiş, Bakının Zığ kəndində dəfn olunmuşdur. Yaradıcılığının xeyli hissəsini yazıya almışdır. Onun “Ay hayıf-hayıf” cıqalı təcnişi çox maraqlıdır:

Mehriban dostlardan aralanmışam,
Bağlanıb qollarım ay hayıf-hayıf.
Aşiq deyər, ay hayıf,
Ömür keçdi, ay hayıf,
Mərd üçün körpü oldum,
Namərd keçdi, ay hayıf.
Sonalar gölündən vədəsiz uçdu,
Boş qaldı gölləri ay hayıf-hayıf (3).

Zəngin yaradıcılığa malik Aşiq Həmid Miskin aşiq şerinin əksər forma və şəkillərində qələmini sınımış və dolğun məzmunlu əsərlər yaratmışdır. Aşiq Həmid Miskinin təxəllüsü də sufi-dərviş kəlməsi olub, yüksək dərviş rütbəsidir. Bu fakt da Qarabağ aşiq mühitinin təkkə kökənli olduğunu əyani sübut edən dəlillərdən biridir.

Aşiq Həmid Miskinin bir qoşması da çox təbii və özünəməxsus bir xoş ovqat üstündə yaranmışdır. Gözəli “can alan” kimi təsvir edən müəllif göstərir ki, o, rübəndini üzündən atıb, camalını göstərdiyindən aşığın cismini oda salmışdır. Başına güllü şal örtən bu gözəl qıyqacı baxıb, qəməzlərini eşqə müştəq aşiqin canına saldığından, o da gördüklərini dilə belə gətirir:

Bir can alan qəfil çıxdı qarşıma,
Ağlımı başımdan aldı, qayıtdı.
Atdı rübəndini, göstərdi yanaq,
Cismimi odlara saldı, qayıtdı.

Qıyqac baxıb, can cəsəddən alanda,
Qoşa çiyinə güllü şalı salanda,
Qəməzləri bu canıma salanda,
Şahmar tək sinəmi çapdı, qayıtdı.

Anladı fikrimi gecələr xası,
Qaynadı başımda eşqin havası,
Eyhamla söylədi, sonra “qadası”,
Qəvvasdı, dəryaya daldı, qayıtdı.

Həmid Miskin, çox cəfa çək bu yolda,
Şanələr dolassın əbrüşüm teldə,
Sədaqət ürəkdə, ilqarı dildə,
Dərd-sərindən halı oldu, qayıtdı (3).

Demək olar ki, əsərdəki xoş əhval-ruhiyyə adamda yaxşı təəssürat oyadır. Ustad aşiq burada müxtəlif işarə və ifadələrlə öz eşq macərəsini təsvir etsə də, əslində aşiq olduğu, gözəlin də ona biganə olmadığı, onun üzünü açıb camalını göstərməsi ilə təsəlli tapır. Müəllif vurulduğu gözəlin dərd qanan olduğunu xüsusi vurğulayır, çünki sevdiyi gözəl aşığın dərini dərhal baxışlarından, hərəkətlərindən anlayan, üstəlik, “eyhamla” danışan, “qəvvas kimi dəryalara dalan-

lar”dır. Bir sözlə, aşıq bütün dediklərini möhürbənddə ümumiləşdirir: “Sədaqəti ürəkdə, ilqarı dildə” olan gözəl onun dərini başa düşür. Qoşma çox təbii, həm də xüsusi bir zövqlə yaradılmışdır. Professor Qara Namazov yazmışdır: “Məhəbbət və gözəllik nəğməkarı olan aşıqlar ən əvvəl insan gözəlliyindən, insan kamalından ilham almış, insanın ən ülvi duyğularını sazın, sözün qüdrəti ilə nəğmələrə çevirmişlər” (6, 103).

Müasir aşıq yaradıcılığında klassik ənənələrin davam etdirilməsilə yanaşı, qaçqınlıq, didərginlik, vətən həsrəti, yurd niskili motivləri üstünlük təşkil edir. Təbii ki, bu da səbəbsiz deyil. Xatırladıyıq ki, neçə-neçə aşıq mühitlərimizin el sənətkarlarının erməni təcavüzü nəticəsində yeryurdlarından didərgin düşdüklərindən Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə pənah gətirmişlər. Bu baxımdan Miskin Həmidin yaradıcılığı diqqəti cəlb edir. El sənətkarının “Qaldı”, “Bu gün” şeirlərində niskil, həsrət motivləri poetik şəkildə öz əksini tapmışdır. “Qaldı” şeirində vətəninə ayrı düşən, sərvəti-varı dağılıb talan olan, buz bulaqları, gözəl seyrangahları düşməyə qalan el sənətkarının dərd-səri ifadə olunmuşdur. Müəllif gəraylının möhürbəndində xəyalının “dərində” gəzməsini, eyni zamanda onun gah istidə, gah sərində dolaşmasını verməsilə çox güman ki, dağı, aranı nəzərdə tutmuşdur. Təbii o, burada “xəyalının dərində gəzməsi” deyəndə doğma yurdunu nəzərdə tutmuşdur. İxtiyar şair böyük dərd və üzüntü ilə yurd yerində ocağının söndüyünü göstərir:

Xəyalım gəzir dərində,
Gah istidə, gah sərində.
Həmid Miskin, yurd yerində
Sönən od-ocağın qaldı (3).

Miskin Həmidin “Bu gün” adlı qoşması da maraqlıdır. Aşıq bu şeirdə qərib yerdə ömrünün sona yetməsinə, daha doğrusu, vətən həsrəti ilə həyatdan köçdüyünü söyləyir. Müəllifə görə, vətən həsrəti olmasaydı, ömrü sona yetməz, hələ yaşamaq imkanı olardı. O yazır:

Qərib yerdə ömür yetir tamama,
Vətən həsrətiylə köçürəm bu gün.
O namərd fələyin ölüm hökmüylə,
Öz qərib yuvamdan uçuram bu gün (3).

Təbii ki, müəllif “qərib yuva” deməklə qürbətdə olduğuna işarə edir. Aşıq özü demişkən “sevdiyi diyardan” ayrı düşməsi onun qəlbinə dərdir-qubarı əkməkdir. Elə buna görə də onun dərdir ağır, yarası sağalmazdır. Didərginlik, dərəbəylik əlindən əcəl şərbətini içməli olmuşdur. Miskin Həmid yazır:

Miskin Həmid uzaq düşdü elindən,
Vətəninə heç dərmedi gülündən.
Qürbət eldə didərginlik əlindən
Əcəl şərbətini içirəm bu gün (3).

ƏDƏBİYYAT

1. Abbaslı T. Qurbaninin poetik irsi. Bakı: Təhsil, 2004, 160 s.
2. Aşıq Xosrov, 70 yaşlı, Ağdam rayonu, Qalayçılar kəndi.
3. Aşıq Həmid Miskin, 78 yaşlı Ağdam rayonu, Şotlanlı kəndi.

4. Ədalət. Aşıq Həmidin oğlu.
5. Hacıbəyov Ü. Aşıq sənəti // Seçilmiş əsərləri, Bakı : Yazıçı, 1985, 206-208 s.
6. Namazov Q. Aşıqlar. Bakı: Səda nəşriyyatı, 2004, 444 s.
7. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı: Dərslük, II hissə (orta əsr və yeni folklor yaradıcılığı). Bakı: Elm, 2006, 648 s.

Алмара Везиргизы
Бакинский государственный университет (Азербайджан)

КАРАБАХСКАЯ АШУГСКАЯ СРЕДА. АШУГ ГАМИД

РЕЗЮМЕ

В статье к исследованию привлечено творчество одного из выдающихся представителей Карабахской ашугской среды – ашуга Гамида, рассмотрены некоторые его стихи, всесторонне проанализированы использованные в них средства поэтического изображения.

Ключевые слова: Карабахская ашугская среда, Ашуг Гамид, получение бута, дар провидения, гыфылбенд, чужбина

Almara Vezirkizi
Baku State University (Azerbaijan)

GARABAGH ASHIGS SOCIETY – ASHIG HAMID

SUMMARY

The article investigates the creative activity of one of the main representatives of Garabagh Ashigs Society – Ashig Hamid. The article studies some verses, which have been created by Ashig Hamid. Ashig Hamid poetry is analysed in detail as well.

Key words: Garabagh Ashigs Society, Ashig Hamid, taken of buta, the gift of Providence, qiphilband, foreign land